

חברים מספרים על בית הספר על שם ג'ימי – 'בית הספר על שם אהרן שמי' בבית שמש

ישראל רוזנסון ויוסי שפנייר*

מבוא

בספרה, הנושא את הכותרת הקולעת 'לבל יהיו כלא היו', דנה חוקרת הזיכרון אילנה שמיר במנגנוני ההנצחה של הנופלים במערכות ישראל. היא ייחדה פרק בספר להנצחה בבתי ספר, והוא נקרא 'הנצחה ממסדית בספר ובבתי ספר'.¹ ובכן, הצירוף של 'ספר' ו'בית ספר' איננו משחק לשון גרדא בשום מובן שהוא; גם בעיסוק הציבורי בזיכרון יש קשר בין שני 'סוכני הזיכרון' הללו, אך לא נרחיב בו כאן. מכל מקום, על אף שמו המכוון לספר ולבית ספר, רוב הפרק הנידון עוסק בהנצחה שבספר דווקא, ובדין – שהרי היא המקובלת והידועה בחברה הישראלית, והיא שהקנתה שם להנצחה המיוחדת במפעל הלאומי-ציוני.² ובכל זאת אין המחברת מתעלמת מן הממד הבית ספרי של ההנצחה ואף הוא זוכה אצלה לדיון,³ שכן בהווה הישראלית בית ספר כגורם בהנצחת הנופלים בקרב הוא תופעה מוכרת ביותר. הקדשות במרחב בית הספר, פינות הנצחה, טקסים, עבודות פדגוגיות מסוגים שונים הנוגעות בנופלים מאפיינות את הפעילות החינוכית בבתי ספר לסוגיה. שמיר אפיינה את ממד העומק של פעילות זו:

מוסדות חינוך, בדומה לגורמים פרטיים וגופים וארגונים אחרים, לא המתינו ליוזמות ממלכתיות והחלו בפעולות הנצחה כגון הקמת אנדרטאות, ייחוד פינות זיכרון לנופלים, קריאת ספריות על שם נופלים, וכיוצא באלה. טקסי יום הזיכרון ויום העצמאות הונהגו בבתי הספר במקביל לקיומם במדינה, [...] ככדפוסי זיכרון אחרים, גם בעניין

* תודות לאלי ונונו שהעמיד לרשותנו את תמונות המחזור של בית הספר המופיעות כמאמר זה, ולנאוה חפץ ממדרשת בית שמש על עדכונים במאמר.

1. שמיר, לבל יהיו, עמ' 94-115.
2. בניסוחה של אפרת קנטור, הנוגעת להנצחה בקיבוצים דווקא: "בגרמניה, בצרפת ובברטיניה, עיקרו של פולחן המתיים בקרב נוסח באמצעות הנצחה במרחב – הקמת אנדרטאות, בתי קברות וקירות זיכרון. החברה הישראלית בכלל וזו הקיבוצית בפרט לא נטתה להתוות אתרים במרחב ועסקה בעיקר בעיצוב מחוזות מילוליים ממש. ספרות הנופלים והוצאת עיזבונם לאור הייתה עיקרו של מפעל ההנצחה ובאמצעותו תוזמרו מפתחות הזיכרון הקיבוציים" (קנטור, בעצמם, עמ' 106). גם אם אין דבריה מדויקים ככול, ודאי שהם מבטאים מגמה.
3. שמיר, לבל יהיו, עמ' 111-115.

זה נפגשו יוזמות מקומיות ופרטניות עם יוזמה ממסדית. שכן באותן שנים ההסכמה הכללית בקרב רוב הציבור האזרחי בישראל, בעניינים האלה, תאמה במידה רבה את זו של הגורם הממלכתי.⁴

קטע זה משמש מפתח להבנת הדוגמה שאנו עומדים לפתח בשורות הבאות, דוגמה שיש בה צדדים מיוחדים ואף מוקצנים. במקרה של 'בית הספר על שם אהרן שמי' (שאגב איננו מוזכר אצל שמיר), לא מדובר על קריאת הספרייה, אולם הספורט, המעבדה וכיוצא בזה בשם שנועד להנצחה, אלא בית הספר כולו מכונה בשם כזה, וזוהי בהחלט דוגמה מיוחדת במינה בהנצחת נופלי תש"ח.⁵ גם המפגש בין ה"יוזמות המקומיות" עם "היוזמה הממסדית", כלשון שמיר, במקרה הזה, איננו פשוט, כפי שנראה להלן. דווקא בגין מיוחדות זו משמש לדעתנו המקרה של 'בית הספר על שם אהרן שמי' מקרה ראוי לבחינת היחס שבין בית ספר במדינת ישראל של ראשית שנות החמישים, האמור להנחיל ערכים כנציג מערכת חינוך כללית, ובין אישיות החלל הפרטי וקורותיו. שאלת השיום – הענקת שמות לבתי ספר במדינת ישראל או ביישוב המאורגן לפניה – איננה פשוטה, וקשה לומר שנחקרה ביסודיות. בהכללה רבה נוכל לומר כי בשונה מיישובים או מרחובות שבנוגע אליהם אפשר לומר כי הוענקו בעקבות מחשבה מרובה שמצאה את ביטויה בגורמים מערכתיים (בדרך כלל מיוצגים בוועדות) העומדים מאחורי הענקת השמות,⁶ גדול הספק האם נוהגים אלו מתקיימים גם כאשר לבתי ספר. אכן נמצא בתי ספר בארץ רבים הנושאים שמות של דמויות ציוניות מרכזיות, אך בה בעת היו גם שנגררו אחר שמות הרחובות שהם ממוקמים בהם, שקיבלו שמות טכניים לפי ייעודם או שסומנו באותיות לפי סדר האל"ף-בי"ת.⁷

כדי להדגים את הפוטנציאל להנצחה הגלום בשם בית ספר, ובה בעת את הבעייתיות הכרוכה בקריאת שמות בתי הספר במרחב הישראלי, נעמיד לנגד עינינו את דוגמת

4. שמיר, לבל יהיו, עמ' 111-112.

5. עמנואל סיון ניתח את הפרופורציות בין מספרי סוגי ההנצחות השונות של תש"ח: "הטענה, שהדבר [=הנצחה בכתובים] אופייני ל'עם הספר' היא נכונה, אבל לא ממצה, הגם שהכבוד לתרבות מפעם גם המפעלי הנצחה אחרים [...] הונצחו [=נופלי תש"ח] בדרכים הקשורות לענייני רוח [...] אם מוסיפים עליהם תשעה אחרים, שעל שמם נקראים מוסדות תרבות (בית כנסת, בית ספר או מוסד חינוכי אחר), מקבלים בסך הכול 125 מתוך 286 מונצחים בפרויקטים ואתרים (כ-44%)" (סיון, דור תש"ח, עמ' 168-169). יש לשים לב שבסך הכול מקרוב ל-300 מונצחים, רק תשעה מונצחים ב'מוסדות תרבות', ובכללם בית הספר.

6. בנוגע ליישובים; ואשר לרחובות ראו עזריהו, על שם.

7. כאמור, העניין זוקק מחקר, אך כדוגמה ספרותית נביא את המקרה של חסמב"ה. במודעה שפרסמו הילדים כדי להפיק הצגה נכתב: "הקופאי יהיה אהוד השמן מבית הספר 'למסחר'. הסדרן הראשי – מנשה מבית הספר 'תחכמוני'. הסברה לילדים לפני עלות המסך – משה ירחמיאל מבית הספר 'לבנים' (זה אני). במקרה של התעלפות או נגיפת ברכים, נא לפנות לשולמית מבית ספר 'נס ציונה'. אחראי לחשמל – עוזי שחורי – מבית ספר 'הכרמל'. 'טיפול מיוחד' בילדים מתפלחים דרך החלונות – דני מ'בלפור'. ערעורים וטענות – רפאל כדורי הולמד בגימנסיה 'הצליה', בנו של עורך דין כדורי. ההנהלה – תמר מבית ספר 'תל נורדוי' וירון זהבי מבית הספר על שם ביאליק" (מוסינזון, חסמב"ה, עמ' 132).

חברים מספרים על בית הספר על שם ג'ימי – 'בית הספר על שם אהרן שמי' בבית שמש

בתי ספר על שם מרטין לותר קינג בארצות הברית. לכאורה פעיל זכויות אדם מפורסם זה, דמות שהיא מושא להערצה בכל הקשור בחייה, במפעלה ובמותה, מתאים מאין כמוהו לקריאת בתי ספר על שמו. קריאה כזו משמשת מקור השראה לתכניות לימודים ייחודיות המאפיינות את בתי הספר הנקראים כך. ואכן לא מעט בתי ספר כונו על שם קינג במגמה חינוכית מפורשת להנחיל את מורשתו. עם זאת תהליך זה לווה בהסתייגויות ובקשיים לא מעטים, שכן מול הרצון לשפר את תדמית בית הספר באמצעות שם מיוחד ופעילות פדגוגית ייחודית, עמד חשש של הורים לבנים ומבוססים מבחינה כלכלית, מתדמית הקושרת בית ספר שכזה לאוכלוסייה אפרו-אמריקנית, על כל המשתמע מכך.⁸ דוגמה זו תעמוד לנגד עינינו כדגם מנחה לחקירתנו על אף ריחוקה המתבקש מההווה הישראלית, ונשוב אליה בדיון המסכם.

אשר להיבט המתודולוגי וכלי המחקר העומדים בבסיס מאמר זה, חומר רב על בית הספר הנחקר שידוע לנו כי היה קיים, אבד,⁹ ויש לביש מזל זה לקח בצד עצמו. בתי ספר אינם נוהגים לפעול להנצחת עצמם, ויש ממד מסוים של מקריות ואקראיות בהישמרות חומרים בית ספריים פנימיים מסוגים שונים. זהו ככל הנראה גם גורל 'בית הספר על שם אהרן שמי', כך שבדיקת קורות בית הספר הנדון לא הייתה קלה, ואין להוציא מכלל אפשרות שתוספת חומר הייתה משפרת את איכות קביעותינו או משנה חלק מהן. מכל מקום, הגישה שתוצג להלן תנסה לבחון את מקום ההנצחה באמצעות 'בית הספר על שם אהרן שמי' על רקע מקומו בבית שמש של שנות החמישים והשישים של המאה הקודמת.

אהרן שמי ו'חברים מספרים על ג'ימי' – הדמות וסמליותה

אהרן שמי (שמידט), שנודע בכינוי ג'ימי, היה לסמל. בחייו הקצרים ביטא 'היסטוריה' אופיינית לאיש פלמ"ח. הוא נולד בחיפה (1926); שירותו בפלמ"ח כלל פרק בהכשרת נען (1945) והוביל לחברות בקיבוץ חוקוק; הוא השתתף בפיצוץ גשר עזה ב'ליל הגשרים'. במלחמת העצמאות שירת כמפקד פלוגה בגדוד החמישי של חטיבת הראל – 'גדוד שער הגיא', ואחר כך כקצין מבצעים. הוא נפל ב'משלט המשותף' בדיר אבן (לימים בית שמש) במהלך מבצע 'ההר' (קיץ 1948).

הפוטנציאל הסמלי הגלום בדמותו קשור בין השאר בתפיסתו כדמות ייצוגית; מחד גיסא 'אחד מהחברה', נושא כינוי אופייני;¹⁰ מאידך גיסא 'צבר' במובן המשמעותי, חורג מהסטיגמה, בעל ייחודיות; בשונה מה'תחפושת' השטחית, הוא נתפס כטיפוס שיש בו עומק, מלאות ומורכבות. הנה, כך מוצג ג'ימי על פי התיאור באתר הפלמ"ח:

8. ראו אלדרמן, שמות.

9. יהודה ארנן הפנה אותנו לארכיון בית שמש. בתיק בארכיון החינוך בספרייה באוניברסיטת תל אביב מצוי תיק על שם בית הספר, אך חסר בו חומר.

10. על כינויים ראו אלמוג, הצבר, עמ' 186-187.

גבוה, דק־גו, רציני ולעתים חיך חיוך טוב־לב ואירוני כאחד. בעל אופי מורכב, קשור לביתו ומסור להוריו. צייר רישומים וקריקטורות; בקי בעברית, חובב מוסיקה קלאסית ומודרנית. כתב שירים וניגן על כינור. חובב טבע, חקלאות וספורט, חריף שכל ומהיר החלטה. שנון.¹¹

שילוב זה של מאפיינים מנוגדים – משורר־לוחם, קשוח ועדין בעת ובעונה אחת, נתפס כסמל לכפל האופי של ה'צבר';¹² מבחינה זו היה ג'ימי כאמור דמות ייצוגית. סמליות נפילתו בקרב – מבחינה מסוימת טרגית למדי¹³ – עובתה באמצעות הרקע היחידתי. אהרן שמי היה מפקד פלוגה בחטיבת הראל; החטיבה נודעה במחיר הדמים הנורא ששילמה, ובמיוחד הפלוגה שבה שירת כמ"פ – שאיבדה בזה אחר זה את כל מפקדיה, כפי שהיטיב להביע את הסיטואציה חיים גורי:

היה הייתה פלוגה אחת בגדוד החמישי אשר לחטיבת 'הראל'. כל מפקדיה נפלו זה אחר זה – חמישה מספרם (יחידות אשר בהן מרובות ביחס אבדות המפקדים מאבדות פיקודיהן – נמנות עם הבלתי־מנוצחות) [...] ייחקק לזיכרון שם הפלוגה אשר שיכלה את כל המ"פיים שלה. איש איש בבוא יומו בקרב: נחום אריאלי, יענקלה סטוצקי, ג'ימי, לייזר הג'ינג'י. אחד בלבד נותר מקרבות מלחמת השחרור – גלינקה. אך אותו השיגה האש שבע שנים לאחר מכן בהסתערו בראש לוחמיו על מתחם אבו עגילה המבוצר, בימי מסע סיני השני.¹⁴

קשה לדעת עד כמה תרמו איכויות אלו לעיצוב דמות גיבורו של 'חברים מספרים על ג'ימי' ולהצלחת הספר, אולם אין צל של ספק שבכוח הדמות שבספר הפך ג'ימי גיבור בקנה מידה רחב בהרבה ממעגלי החוגים (הרחבים) שהיו בית גידול לדמותו. שכו; המעגלים שאליהם דיברה הדמות מהספר היו מעגלים לאומיים (ראו באיור 1).

11. שורת הנופלים, בסקירה על הספר לקראת הוצאתו המחודשת בהוצאת אריאל לרגל 60 שנה למדינת ישראל: "ג'ימי (אהרן שמי), גילם את דמות הצבר המוחצן והקשוח, אך מתחת למעטה הציניות הסתתרה דמות של אדם רגיש ובעל נפש פיוטית, ש'חטא' בכתיבת שירים והיה צייר ומוסיקאי מחונן. אבל מעל לכול היה ג'ימי חייל נועז ומפקד נערץ" (<https://www.arielp.co.il/product-p-128/>). אוהדור בתאריך 20.8.2018.
12. אלמוג, הצבר, עמ' 242-251.
13. "מה קרה בבית שמש? מכיוון שג'ימי עדיין היה פצוע הוא לא השתתף ממש עם הפלוגה הלוחמת במשלט המשותף. אבל היה שם; אחי אברהם אורנן, זה שייסד את סירת מטכ"ל, נפגש אז עם ג'ימי במשלט המשותף. הוא [=אברהם אורנן] נפצע שם; זה היה כשהגיע עם גדוד הפורצים [=מבצע 'אל החר'] הגיע מדיר אל הווא. ג'ימי אמר באותו הלילה [=מבצע 'אל החר']: 'שמי לא ג'ימי אם לא אהיה הלילה במנזר [=בית ג'ימאל]'; שם הראל התחברו עם גבעתי. ג'ימי היה יחידי שנפגע באותו קרב, בעצם מכדור טועה [...] מנחם שמי נקרא בבוקר והודיעו לו שג'ימי נפל. הוא שכב ומנחם צייר אותו. לא זוכר היכן זה היה" (ריאיון, אורנן).
14. גורי, פלמ"ח אלבום, ללא ציוני מספרי עמודים.

איור 1: שער הספר 'חברים מספרים על ג'ימי'

אשר לספר על ג'ימי, אחרי מותו הובילו הוריו, הצייר מנחם שמי ורבקה שמי, וחבריו מיזם של איסוף עדויות וסיפורים על ג'ימי, והוא פורסם כספר 'חברים מספרים על ג'ימי'. הספר זכה למוניטין בלתי רגילים ויצא בהוצאות רבות; גם אם ספרות זיכרון מסוג זה הייתה מוכרת הרבה קודם לכן, בכל הקשור להיקפו ולאיכותו נתפס כפורץ דרך. בכוח הצלחתו הוא הצטייר כמשקף ובה בעת מעצב רוחו של דור. דמותו של ג'ימי לא נעלמה מעיני החוקרים; היא שימשה מושא מחקר, שובצה במחקרים, וכפי שהייתה סמל אידאולוגי וחברתי, הייתה גם אתגר מסקרן לפענוח מחקרי. במבט מההווה רבים יקבלו את האפיון הזה, השזור בגילויי טרמינולוגיה השאובים מהשיח הסוציולוגי של ההווה:

ג'ימי היה לאחת מדמויות המפתח של הצבריות הישראלית, בתהליך של אנונימיזציה והגבהה כאחד. בהדרגה נשכח שמו המקורי, מקום נפילתו וחייו הפרטיים. הקולקטיב שהנציח את דמותו בשיחות איבד את אחיזתו במיתוס הקיבוצי שיצר. בתהליכי יצוא והלאמה נוכס מפקד הפלוגה בפלמ"ח לזיכרון הקולקטיבי הישראלי כולו.¹⁵

15. קנטור, בעצמם, עמ' 109.

בהמשך מאמר זה אנו טוענים כי מה שקרה ב'בית ספר אהרן שמי' מציג דווקא מגמה הפוכה!

מפעלו של יהודה ארנן

'בית הספר על שם אהרן שמי' נזקף לזכות פועלו של יהודה ארנן,¹⁶ בעברו חייל בכריגדה היהודית, איש פלמ"ח, חבר חוקוק שעזב את הקיבוץ ופנה לעסוק בחינוך בעיירת פיתוח. את ג'ימי הכיר ב'הכשרת נען',¹⁷ שהצטרף אליה מיד לאחר שחרורו מהצבא הבריטי, ולפי עדותו של ארנן הידירות ביניהם הייתה עמוקה.¹⁸ דרכיהם נפרדו לאחר שג'ימי נשלח לקורס מפקדים בפלמ"ח בעוד ארנן הפך למדריך בנוער העובד. במלחמה חזרו הדרכים ונפגשו עת שירת ארנן כמלווה שיירות וג'ימי פיקד על כוחות בגזרת ירושלים.

ארנן הגיע לבית שמש ב-1956, מיד אחרי שעזב את חוקוק, והתגורר ביישוב, שהיה אז מעברה. הוא כיהן כמנהל מרכז הנוער ועסק בחינוך משלים. בהמשך עבד גם בבית הספר הממלכתי, כך שבעצם נזקפו לזכותו ארבעה עיסוקים מקבילים: ניהול מרכז נוער, הכשרה מקצועית, חינוך משלים והוראת התעמלות. על אף רצונו להסתפק בכהונת 'מורה להתעמלות', בסוף 1956 שכנע אותו דוקטור איזנר, המפקח על מחוז ירושלים במשרד החינוך, לקבל עליו את תפקיד מנהל בית הספר הממלכתי, שהתפנה (קודמו בתפקיד, יאיר עוזרי, נתמנה למפקח). בתפקידו החדש הוא קיים מערכת יחסים הוגנת ואף ידידותית עם בית הספר הממלכתי-דתי השכן.¹⁹ ארנן פיתח מיזמים חינוכיים מרובים – גן ירק, כריכית

16. עדותו של ארנן בריאיון וההשלמות של שלמה בן אליהו, שהיה סגנו במשך שנים מספר בתקופה שבית הספר צמח, 1956-1959. לעדות התמציתית יש לדעתנו משקל רב, משום שהיא צובעת את בית הספר, שאהב אותו מאוד, בצבעים של נורמליות; הוא לא זיהה מגמות פוליטיות בהתנהלות ארנן ולא ביום יום של בית הספר (ריאיון, בן אליהו).

17. פוגלסון, הכשרת נען.

18. "בסוף פסטיבל (=1946) כבר הייתי בהכשרה של הפלמ"ח בגינוסר (בנים מתלמידי 'מקווה ישראל', בנות מ'בית החלוצות'), שלאחר זמן התאחדה עם הכשרת נען (מתלמידי בית הספר המקצועי בשמת בחיפה ליד הטכניון). הכשרות גינוסר ונען התאחדו. הבסיס לחיי היומיום היה כמקובל בפלמ"ח – 12 ימי עבודה, 12 ימי אימונים. המפקד של הכשרת נען היה ישעיהו-שייקה גביש. אגב, גם מנחם רוסק מפקד הגרוד החמישי היה מנען. ג'ימי היה בהכשרת נען בתפקיד מ"כ. הכרתי אותו בהכשרת נען ומאז התחזקה ידידותנו. יצאתי לעבוד אתו במספוא; היינו קוצרים תלתן ומביאים ביחד לרפת, היינו בונים 'עגלות' יפות לצורך זה [=מעמיסים באופן יפה]. ההיכרות של שנינו בקיבוץ נען הייתה עמוקה. ג'ימי אהב לנגן בכינור. אחותו נעמי הייתה ציירת. רבקה [=רבקה שמי] לא נתנה לאף אחד שום ציור של מנחם [=מנחם שמי], הכול הלך למוזיאון; גם לא לי, אבל נתנה לי ציור של הבת שתלוי כאן בחדר. הייתי מאוד מיודד אתו [=עם ג'ימי]" (ריאיון, ארנן).

19. "באותה תקופה הייתה מלחמה מתמדת בין המנהלים. היה מנהל של בית הספר הדתי יוסף וינוגרדוב, ומולו יאיר עוזרי היה המנהל של בית הספר הכללי. הדתי נקרא 'בית ספר שמשון' (במיקום מעל הממלכתי). עוזרי נהיה מפקח במשרד החינוך. ניהלתי אחריו את בית הספר היסודי ובה בעת גם את בית הספר לנערים עובדים, ושניהם בתוך אותו מתחם; הכול במבנים ארעיים. הדתיים קיבלו את הכול ראשונים ואני אחרון. היה 'כאסח' בין דתיים לחילוניים. אבל כשנכנסתי לתפקיד ובאתי ליוסף וינוגרדוב הוא אמר לי: 'אתך לא יהיו לי בעיות ולא מריבות; אני מכיר את המשפחה שלך'; הייתה לי משפחה ירושלמית ותיקה דתית מאוד.

חברים מספרים על בית הספר על שם ג'ימי – 'בית הספר על שם אהרן שמי' בבית שמש

ספרים, ופעל באינדיווידואליות מול הרשויות בבית שמש בדבקות ובמסירות רבה למען בית הספר. ארנן הקפיד לשלב צוות מקצועי בהוראה ובמנהל.²⁰ ההורים שיתפו עמו פעולה, קיבלו את סמכותו וראו בו מנהיג. תלמידי בית הספר הצטיינו בתחומים רבים, במיוחד בספורט ("במקום הראשון [=יום ספורט אזורין] זכה בית הספר על שם אהרן שמי מבית שמש").²¹ בית הספר השתבח בבוגרי, שבהם טייסים וכן ספורטאים טובים, והם זכו למוניטין. עם זאת זה היה בית ספר קטן מאוד; הוא שכן במבנה דו-קומתי פשוט, מצופה ציפוי אבן פשוט, שבנייתו דומה למדי לאופי הבנייה בסביבה. מספר בוגרי כתה ח' לא עלה בדרך כלל על 20.²²

השם והמורשת

בבית שמש היה באמצע שנות החמישים בית ספר ממלכתי דתי שכונה 'שמשון'; שם שבזיקתו לדמות מקראית (הגם שאיננה שגרתית),²³ יאה למסגרת חינוכית דתית;²⁴ הוא גם קשור לסביבת בית שמש, שאיננה רחוקה מערי דן שפעולתו של שמשון החלה בהן. מנגד, בשעה שעזב עוזרי את בית הספר הממלכתי, לא היה לו עדיין שם. כשארנן קיבל את התפקיד, ובית הספר החדש התייצב במקצת, התעורר הצורך בשם. לפי עדותו, פנה ארנן במכתב ישיר לזלמן ארן, שר החינוך דאז (1955 – 1960; 1963 – 1969), וביקש לאשר את השם 'בית הספר על שם אהרן שמי (ג'ימי)'. במכתבו לארן נימק: "ג'ימי היה החלל היחידי שנפל בשטח בית שמש".²⁵ תשובת זלמן ארן, לפי זיכרונו של ארנן, משקפת את המחלוקת העמוקה של ארן, איש מפא"י (לפני התמנותו לשר החינוך שימש מזכיר מפא"י),²⁶ עם ארנן, איש 'אחדות העבודה': "אינן לערכב פוליטיקה

אמרתי לו: 'יוסף, כמה תלמידים חסרים לך? אני שולח לך תלמידים'. הייתי משכנע חלק ההורים ללכת לבית ספר דתי מפני שכאן לא מתפללים בבוקר. כך השלמתי לו; ולהפך, הוא גמל לי והביא הורים שלא רצו חינוך דתי חזק" (ריאיון, ארנן).

20. "דמות מרכזית בבית הספר היה השרת, עולה חדש מפולין; אשתו בעצם לא הייתה יהודייה, ואני דאגתי ל'גירוה'. דאגתי לברית מילה לילדים. הוא לימד את הילדים הרבה דברים בתחום של התארגנות והיגיינה" (ריאיון, ארנן).

21. מעריב, 15.3.1961, עמ' 8.

22. מספרי מסיימי כיתה ח: מחזור ד (תשי"ז) – 8 תלמידים; מחזור ה (תשי"ח) – 19 תלמידים; מחזור יג (תשכ"ו) – 24 תלמידים; מחזור יח (תשל"א) – 18 תלמידים; מחזור כא (תשל"ד) – 20 תלמידים. נתוני המסיימים לקוחים מתמונות המחזור שבאוסף של אלי ונונו.

23. קשה לראות בשמשון דמות חשובה מבחינה דתית שתצדיק שם לבית ספר דתי, אבל המקום גורם, ונוכחות הפלישתים בסביבה הקרובה וקרבתן של צרעה ואשתאול הביאה לשימוש המיוחד הזה, ושמא גם אוירת הגבורה של השנים הראשונות למדינה והמושג שהפך לשיר 'שועלי שמשון' תרמו את תרומתם.

24. לארנן הייתה משיכה עזה למקרא: "אחר כך נתתי שמות לשני בתי ספר ממלכתיים עדיהו ואלייקים; השמות מקראיים בעקבות כתובות ארכיאולוגיות" (ריאיון, ארנן).

25. שם.

26. ארן מוזהה וזיהו עמוק עם דוד בן גוריון, שהתנגד נמרצות לעצמאות הפלמ"ח בתוך צה"ל, והדבר נותר כנחלת לוחשת גם שנים לאחר מכן. מבחינה פוליטית – מחלוקת בין מפא"י לאחדות העבודה.

בחינוך, ואין אנו נוהגים לקרוא שמות על שם נופלי הפלמ"ח.²⁷ ההתכתבות ביניהם בנדון המשיכה, ולפי זיכרונו של ארנן, דוברו של השר, אליעזר שמואלי, היה מעורב בה. הוויכוח על דבר השם נמשך כשנה (עד 1957), ובתקופה זו מצביע ארנן על אנקדוטות לא מועטות, ובהן הרמיזה: "אברהם כהן המפקח שאל אותי: 'מה, אתם קוראים כאן 'למרחב'?'". אמרתי לו: 'בפעם הבאה אני מביא את 'המודיע'²⁸; ככלות הכול, הפעילות לקריאת שם בית הספר על שם ג'ימי לא הובנה כמהלך תמים אלא כביטוי לנטייתו הפוליטית של ארנן.²⁹ ארנן עמד על שלו. לדבריו: "בסוף אמרתי: 'כל עוד אני כאן מנהל, הוא לא ייקרא בשם אחר חוץ מאשר על שם אהרן שמי (ג'ימי); אם אתם לא מסכימים הוא ייקרא בית הספר הממלכתי בלבד"³⁰. והנה לבסוף, כך מציג זאת ארנן, התרכך ארן והסכים. בתמונת המחזור של מחזור ד (תשי"ז) מכונה בית הספר 'בית הספר הממלכתי בית שמש', ובתמונת מחזור ה (תשי"ח) נכתב 'בית הספר הממלכתי ע"ש אהרן שמי (גימי)' (איור 2-3).

איור 2: תמונת מחזור תשי"ח הנושאת את השם החדש של בית הספר

27. ריאיון, ארנן. אליעזר שמואלי, שהיה עוזר השר, התקשה להאמין שארן גילה התנגדות להנצחת שמי בשם בית הספר. לדבריו: "ארן לא היה נגד הנצחה. אולי יכול היה להעיר על אופי המונצח אבל בוודאי שלא להתנגד". הוא הקפיד לציין כי השמות לא היו תחת אחריות הנהלת המשרד כלל; הם היו מסורים למחזות ולפיקוח (ריאיון, שמואלי). ה'אמת' נמצאת מן הסתם באמצע; ויכוח בין פלמ"חניקים לשעבר לבן גוריוניסטים מושבעים לא היה חזיון נדיר.

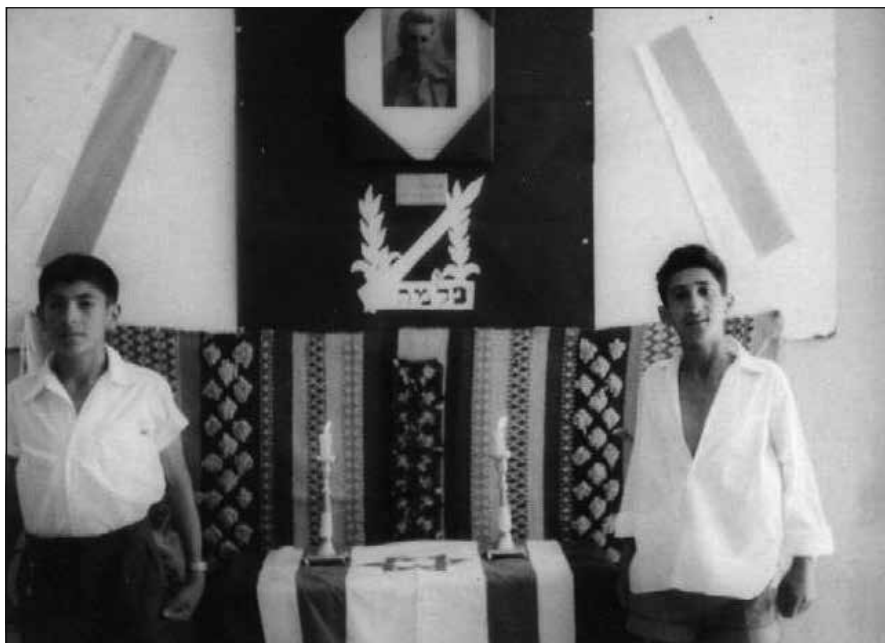
28. ריאיון, ארנן. 'למרחב' – ביטאון 'אחדות העבודה', 'המודיע' – ביטאון 'אגודת ישראל'.

29. בהקשר הנידון ארנן לא הסתיר עוינות מסוימת למפא"י: "ראש העיר [היה אז מנחם ניומן] הוצע לו לקרוא את הרחוב של המשלט המשותף רחוב הפלמ"ח, אבל המפא"יניקים לא הסכימו. אין רחוב הפלמ"ח בבית שמש" (ריאיון, ארנן).

30. שם.

תנועת הפוליטי לקשר הראשוני בין בית הספר ובין התנועה העומדת ביסוד קבוצת ותיקי החטיבה:

חטיבת הראל, שעל אחת מפלוגותיה פיקד ג'ימי, התמידה בכינוסיה [...] שמו של ג'ימי היה אחד החישוקים שחיברו בין המתכנסים. בעצרת החטיבה ב־1963, היה סיור לבית הספר על שם ג'ימי בבית שמש. רוב המבקרים היו חברי קיבוץ, ומארגני הכנס והסיור היו ברובם אנשי הקיבוץ המאוחד, אולם האתר כבר לא היה שייך לתנועה.³⁴

איור 4: משמר הכבוד לג'ימי בטקס קריאת השם החדש (תשי"ח)

בלי שום קשר להשתייכותו הפוליטית של יהודה ארנן ולזיקתו לקיבוצו לשעבר חוקוק, גדול הספק האם הכללה כזו אכן משקפת את רוח המקום בשנותיו הראשונות. אמנם היו בבית הספר הזה כמה ביקורים של אנשי צבא, ומהם הקשורים במורשת הראל (ארנן): "בשנת 1963 היה ביקור של יצחק רבין בבית שמש. אני זוכר גם את הביקור של טולקה יצחק ארד, פחות או יותר באותו זמן". פה ושם היו גם ביקורים אישיים-חבריים מכוונים ליהודה ארנן, ומהם גם דמויות שהיו בקשר עם ג'ימי (אליהו

34. קנטור, בעצמם, עמ' 109-110.

חברים מספרים על בית הספר על שם ג'ימי – 'בית הספר על שם אהרן שמי' בבית שמש

סלע – רעננה);³⁵ לוחמים בהווה ובעבר ביקרו בבית הספר הזה אולי יותר מכל בית ספר אחר, ועדיין זו לא הייתה תופעה רחבת היקף במיוחד, ואין לדעתנו לייחס לה משמעות פוליטית מרחיקת לכת. אכן היה כינוס המדובר של 1963, שהוגדר אצל קנטור "עצרת של החטיבה", ובכל זאת זה לא היה כינוס פלמ"ח שגרתני; מדובר במשהו שונה במקצת. על התכנית ועל המטרות מלמדת כתבה שהתפרסמה בעיתון הפועלים:

אנשי הגדוד החמישי של הפלמ"ח, גדוד 'שער הגיא' של חטיבת 'הראל' ובני משפחותיהם מתכנסים היום במלאת 15 שנה לכיבוש 'המשלט המשותף' ו-13 שנה להקמת העיר בית שמש. על משלט זה הם ישירו את שירו של חיים חפר 'היו זמנים' כאשר הם רואים לנגד עיניהם עיר שוקקת חיים הם יזכרו בימי הקרבות העקובים מדם ויוכלו לתאר אותם זמנים לבני משפחותיהם ולכל תושבי העיר [...] בקרב זה נהרג המ"פ אהרן שמי (ג'ימי) אשר בית הספר המקומי נקרא על שמו.³⁶

מודעה שפורסמה במקביל לקראת האירוע מלמדת על טיבו; הגופים המשתתפים היו: 'משרד ראש הממשלה – מרכז ההסברה'; 'המועצה המקומית בית שמש' 'הראל – הגדוד החמישי'. הכותרת הייתה: "חגיגות 13 שנה לבית שמש", והניסוח מלמד על התכנית ועל מבצעה:

בשעה 8.00 בבוקר, צעדת תלמידי הכיתות הגבוהות בנתיבי קרבות. בשעה 10:00 לפנה"צ עצרת התייחודת תלמידים עם זכרו של ג'ימי (אהרן שמי), בבית הספר ע"ש שמי. בשעה 10:00 לפנה"צ התכנסות הגדוד החמישי (חטיבת הראל) בקרית ענבים לטקס אזכרה וסיום במשלטים. בשעה 5:30 אחה"צ, כנס הגדוד ה-5 (חטיבת הראל) כביה"ס ע"ש 'שמי'. בשעה 8:00 בערב באצטדיון העירוני עצרת חגיגית בהשתתפות: מר מ. נוימן, ראש המועצה המקומית מר מ. קול, חבר הנהלת הסוכנות היהודית מר י. אלון, שר העבודה ברכה – נציג הגדוד החמישי – הראל.³⁷

ודוק, שמדובר בכינוס הגדוד החמישי (גדוד 'שער הגיא'), ולא של חטיבת הראל! יש להבדיל זה משמעות מסוימת, שכן אם הראל סימנה עדיין – אליבא דאפרת קנטור – את הזיקה לקיבוץ המאוחד ולאחדות העבודה, הגדוד מסמן יותר את החברותא הצבאית; יותר מסגרת זיכרון צבאית (מעין 'טרננים'), ופחות פוליטית עכשווית; לא החוג הפוליטי עומד במקרה זה במרכז אלא הנוסטלגיה הגדודית. הזיקה המובעת

35. ריאיון, ארנן. רבין – מפקד הראל לשעבר – היה אז אלוף פיקוד צפון. הדברים אושרו בכלליות בריאיון עם אליהו סלע (רעננה) (ריאיון, ארנן).

36. מושיב, על המשלט, עמ' 4.

37. שם, עמ' 8.

במודעה למקום דוגמת בית שמש, שבשנים הללו עדיין ניזון מתדמית 'עירת פיתוח', משווה למעמד דווקא ממלכתיות; ברקע עומדת 'מעברה' שהפכה לעיר ולא רק 'עיר היושבת על משלט' (ברוח שירו המפורסם של חיים חפר; להלן). הוא הדין למלאת 13 שנה – מעין תזכורת ל'בר מצווה', העיירה מגיעה לבגרות מסוימת, ומשתפת בשמחתה את משחרריה; היישוב עומד במרכז ולא התנועה.

הנה כי כן, הביקור המצוטט ב-1963 לא היה פוליטי במובן המקובל, וחזרת ונשנית השאלה מה היה טיב הקשר לבית הספר לפני כן. לדעתנו, הצביון שארנן ניסה להעניק לבית הספר נשא אופי מוכר ממוסדות תנועתיים: הוא הקפיד על שילוב התלמידים בעבודה בגן ירק, קיים מערכת ספורטיבית ענפה וכדומה, ועם זאת גם אם פקדוהו פה ושם אישים המזוהים עם חוגי אחדות העבודה, אין כל סיבה לשער שהייתה לבית הספר אוריינטציה פוליטית מהסוג שהיה ידוע בשנת החמישים (דוגמת 'בית חינוך'³⁸ וכיוצא בזה).³⁹

מה שבלט מאוד ביישום מה שאפשר לכנות 'מורשת של ג'מי' בבית הספר היה כמה נקודות השלובות זו בזו. האחת, זיקה לג'מי האיש. במקרה הנידון, הייחוס לג'מי – הכינוי דווקא – לא הוא שהתבטא בשם בית הספר; לא הכינוי המוכר בפי כול, המשקף כביכול שכחה או התעלמות מהשם הפרטי האמתי של האדם המסתתר כביכול מאחורי הכינוי שהדביקו לו 'החברה' ("בהדרגה נשכח שמו המקורי, מקום נפילתו וחיי הפרטיים", בניסוחה של קנטור), שם החיבה היוצר סטראוטיפ – לא הוא שעמד ביסוד שם בית הספר; בית הספר דווקא נקרא על שם אהרן שמי, בשמו המלא! עצם הבלטת שמו האמתי משקפת היכרות מסוימת עם האיש, לא רק עם הסמל. מעבר לכך, הקשר עם ג'מי התבצע בפשטות ובישירות – קשר עם המשפחה. יש עדויות רבות ביותר לקשר עם אמו של ג'מי, רבקה שמי, שממש אימצה את בית הספר וביקרה בו רבות, וגם בתה השתתפה בביקורים. זיקת רבקה שמי לבית הספר הובעה בדברי הספר תחת הכותרת 'רבקה מורתי' (שם המספידה לא צויין): "ולאחר זמן, לבדה ובעזרת חברים – שיתפה פעולה ביצירת קשר עם תלמידי ומורי ב"ס על שם ג'מי בבית שמש, ובחנוכת בית התרבות בקיבוץ חוקוק קיבוצו של ג'מי אליו לא זכה להגיע".⁴⁰ אחרי פטירת בעלה, הצייר מנחם שמי, ב-1953, הובילה רבקה

38. מוסדות מסוג 'בית חינוך לילדי עובדים' פעלו בשנים 1923-1953, והייתה בהם תכנית הוראה מיוחדת ופעולות חינוכיות מסוג מיוחד. אחרי פירוק הזרמים ב-1953 הם המשיכו לשאת דגשים מיוחדים ולשמר את רוח תנועת העבודה ככל שהתאפשר במסגרת החדשה. מאפיינים חינוכיים של 'בתי חינוך', דוגמת היעזרות בחברת הילדים, עבודה גופנית בחקלאות והדגשת החינוך הגופני, אפיינו כמדומה את תכניתיו של יהודה ארנן (במקור ראה את עצמו כמורה להתעמלות).

39. חשובה בהקשר זה עדותו של שלמה בן אליהו, שהיה סגנו של ארנן במשך כמה שנים (1959-1960), ולפי עדות שניהם שררו ביניהם יחסי עבודה והערכה הדדיים (ריאיון, בן אליהו).

40. אתר יזכור http://www.izkor.gov.il/_9fd0523b75f9646c82881cade3b56ce1 אוחזר בתאריך 20.8.2018.

חברים מספרים על בית הספר על שם ג'ימי – 'בית הספר על שם אהרן שמי' בבית שמש

(1982-1988) את מהלכי ההנצחה של ג'ימי, שבלט בהם מאוד הקשר לארנן ולבית הספר.⁴¹ תמונה זו עולה מעדויות נוספות.⁴²

עוד נקודה היא הזיקה ל'חברים מספרים על ג'ימי'. נהגו לחלק את הספר לבוגרים, ונוהג זה התמיד לאורך השנים, כפי העולה ממכתב ל'הצאת ספרים "הקיבוץ המאוחד" (15.5.1964), שבו כותב יהודה ארנן: "נא לשלוח לנו 20 ספרים 'חברים מספרים על ג'ימי'", ובהעתק לעמרם לוק, יו"ר ועדת החינוך במועצה המקומית, הוא מוסיף: "בצענו הזמנה זאת בהתאם למסורת ולנוהג למסור לבוגרים ספר זה, כשי המועצה המקומית".⁴³

ממכתב לרבקה שמי (25.6.1968) כותב המנהל שהחליף את יהודה ארנן, נסים גמליאלי, והדברים מדברים בעד עצמם:

לכבוד גב' רבקה שמי היקרה! קבלתי את מכתבך המשמח, בו את מבשרת לנו שספרו של אהרן ז"ל נבחר כספר המתאים להצגה לכ' שנת העשרים למדינה. לך ולנו המחזות הספר ע"י מ. שמיר למטרה זו הנו מאורע גדול וחשוב מבחינה היסטורית ולאומית. אני מציע שהצגת הבכורה תתקיים בבית שמש. איני זכאי להציע זאת אבל אולי יראה הדבר טוב בעיניך ובעיני הנוגעים בדבר הצגת הבכורה בבית שמש קרוב לבמה הטבעית של המחזה, תזכה את בית שמש לפרסום של יוקרה ועידוד, זה יהיה שכר בניה ובוניה כיום בשנת העשרים למדינה.⁴⁴

נקודה נוספת הראויה להדגשה עולה בשורות אלו שוב ושוב – הקשר לזיכרון הראל. אכן התקיים דגם של מסע ותיקי הגדוד החמישי מבית הקברות בקריית ענבים ל'משלט המשותף', שהסתיים בבית הספר. מסעות כאלו נערכו ב-1959 וב-1960, וכללו גם בני משפחה של הלוחמים הוותיקים ואת בני המשפחות השכולות. בחלקם השתתפה גם רבקה שמי, והתלמידים נפגשו עמה בקריית ענבים. דגם אחר של זיכרון הראל היה שיתוף תלמידים בטקס בקריית ענבים, כפי העולה מידיעה עיתונאית: "חגיגות יום העצמאות בבית שמש ובפרוודור ירושלים יפתחו כבר למחרת [...] אותה שעה [=10

41. הקשר עם בית שמש בלט גם בנוכחותה ב'בית ג'ימי' – בית תרבות ששכן לא הרחק מ'בית הספר על שם אהרן שמי'.

42. "היו יחסים טובים מאוד עם רבקה שמי (ונותרו); היא הייתה מבקרת הרבה בבית הספר; גם נעמי [=הבת] הייתה באה" (ריאיון, ארנן). "החותנת שלי [=רבקה שמי], שהיא הייתה מאד קשורה אלי, ביקרה הרבה מאוד פעמים בבית הספר ותרמה לבית הספר לסיוע בהנצחה" (ריאיון, ניצה שמי).

43. ארכיון בית שמש, תיק ב"ס על שם שמי, מיכל 334, תיק 1.

44. את המחזה כתב בן ציון תומר. בתפקיד האם שיחקה חנה רובינא, בתפקיד ג'ימי – אלכס פלג. ההחלטה על העלאת המחזה התקבלה בינואר 1969, אך הוא לא עלה במאי. המחזה 'נחשד' כאנטיתזה של הבימה ל'מלכת האמבטיה' (על פי כתבה של יעקב העליון, מעריב 12.5.1970). לפי זה, רבקה שמי דיווחה ל'בית הספר על שם אהרן שמי' הרבה לפני שהחלו ההכנות המעשיות.

בבוקר ביום הזיכרון יבקר תלמידי ביה"ס ע"ש אהרן שמי ז"ל בחלקה הצבאית בקריית ענבים ויניחו זר למרגלות האנדרטה של לוחמי חטיבת הראל".⁴⁵ אם כן, הראל נזכרה בבית הספר, אך אזכורה לא לווה למיטב ידיעתנו בכל התייחסות פוליטית שהיא.⁴⁶ ולבסוף, זוהי הנקודה האחרונה, מורשת ג'ימי יצרה קשר גם עם בית שמש עצמה. לפי ארנן היה נהוג בבית הספר להגיע ל'משלט המשותף'. התלמידים הכירו אותו, וככל הנראה אף עסקו מעט בטיפוח האתר.⁴⁷ תושבי בית שמש זכרו את המשלט המשותף באמצעות 'רחוב המשלט', מראשוני הרחובות בעיירה, שבקרבנו היה 'גן המשלט', שמוקמו בסביבה שבה פחות או יותר היה מקומו של המשלט המשותף.⁴⁸ סביבה זו 'כיכבה' בשירו של חיים חפר 'היו זמנים', בשורה הבלתי-נשכחת: "היום דבר אין להכיר / על המשלט יושבת עיר". גם אם ב-1949, שנת כתיבת השיר, בית שמש לא עלתה אפילו בדמיון, אין להכחיש שהחזון שנכרך בהקמתה ובהקמת יישובים רבים נוספים באתרי המשלטים מתש"ח, נרקם ב'משלט המשותף' (דיר אבן), מקום נפילת ג'ימי.⁴⁹ הקישור לבית שמש נתפס כסמל ומופת לתיקון מסוים של אלימות המלחמה – 'על המשלט יושבת עיר'; גרסה מודרנית ל'וכתתו חרבותם לאתים'. 'בית הספר על שם אהרן שמי (ג'ימי)' הוא חלק מהמכלול הסמלי הזה; מבחינה זו למורשת ג'ימי יש גם גאוגרפיה, גאוגרפיה ממשית וסמלית.

סיכום

בנסיבות המיוחדות למדינת ישראל ידועות הנצחות בבתי ספר (אנדרטאות קטנות, פינות זיכרון, תמונות, קריאת חלקים במוסד 'על שם'), שעיקרן התייחסות לבוגרים שנפלו, אך בדרך כלל אין להן קשר לשמו של בית הספר או לתכניות הלימודים שלו (ויש בהחלט יוצאים מן הכלל).⁵⁰ שמות בתי ספר, אם נועדו להנצחה, עשויים לשאת אופי של הנצחה שגרתית, בדומה לרחובות או למוסדות ציבור הנקראים על שם

45. מעריב, 13.4.1964, עמ' 11. על מגוון הסוגיות הקשורות בהנצחת חטיבת הראל, ובכללן התייחסות תמציתית למקרה הנידון, ראו רוזנסון ושפנייר, ירושלים.

46. גם בעניין הזה חשובה עדותו 'הרהר' כביכול של שלמה בן אליהו, שהפכה את בית הספר לבית ספר רגיל למדי.

47. "כל בית הספר עבר פעם אחת לפחות במשך מחזור של תלמיד במשלט המשותף" (ריאיון, ארנן).

48. סיפור הצבת שלטי המשלט המשותף וזיהוי המקום אצל יורעאל, ובדמם. אברהם רדליך, שעסק בשילוט פרק רבין במסגרת עבודתו בקק"ל, ציין לפנינו: "הורידו את שלטי המשלט המשותף בבית שמש בגלל ונדלזום".

49. חפר כתב על 'היו זמנים': "רובנו אהבנו את השיר מאוד. אחד הקרבות הקשים היו על משלט דירבן, שהיום הוא בית שמש. המרחק בין המצרים לחפירות שלנו היה שישים מטר בלבד [...] על המשלט שרנו 'היו זמנים'. ראיתי איך החברה מהקומנדו הצרפתי, שהבינו מעט מאוד עברית, מזילים דמעות. גם היום בבית שמש שישים מטרים מפרידים בין יריבים, כשמצד אחד הקומנדו הרוסי ומצד שני הקומנדו החרדי. ככה זה בבית שמש" (ליטוין, חיים חפר, עמ' 17).

50. "בשעתו כשערכת את המחקר על האנדרטאות, מצאתי שבבית ספר השבעה במשמר השבעה נוהגים בכל שנה, בכיתה ו' כמדומני, לעשות עבודות על הנופלים והם אלה שעומדים במרכז הטקס של יום הזיכרון" (אילנה שמיר, דברים בעל פה, 3.2.2013).

חברים מספרים על בית הספר על שם ג'ימי – 'בית הספר על שם אהרן שמי' בבית שמש

דמות אישיות מאורע או יצירה. אפשרות הנצחה כזו איננה מעמיקה, ולא חייב להיות קשר משמעותי בין השם ובין הקורה בבית הספר פנימה, בתוך המסגרת.⁵¹ עם זאת אין להתעלם מאפשרות להנצחה מהסוג שאופיין במבוא למאמרנו באמצעות קשר משמעותי בין השם למסר בית ספרי העולה מהשם. המקרה האמריקני של מרטין לותר קינג, שבו אפשר לזהות הענקת שם שהובילה לגיבוש תכניות לימודים, ומכלול זה גרר תגובות, לא אחת ביקורת חברתית מסוימת העשויה להגיע לכדי ערעור על השם כשם המתאים לבית ספר.

אמנם כאן הנסיבות שונות, וקשה לראות קשר בין המקרה של מרטין לותר קינג למקרה של אהרן שמי; אבל אפשר לסמן תהליך המוביל לעיצוב ההנצחה שהוא דומה ביסודו. ההכרעות המובילות להענקת השם שונות בשני המקרים – בבית שמש זו הייתה פעולה נחושה מצד אדם אחד; הוא הונע לכאורה ממניעים אישיים – חברות שיסודה בקיבוץ ובשדה הקרב, אבל לדמות המונצחת היה משקל סגולי משל עצמה. ביסודו של דבר, ועל אף ההבדלים, בשני המקרים ה'מנגנון' דומה; צריך משהו ש'ירחוק' מהלך של קריאת שם משום שמובנה בו משהו שנוי במחלוקת; השם משקף ייחודיות, והיא כרוכה כמעט על פי הגדרה באי-הסכמה. יש מי שלא מסכים עדיין להנצחה בית ספרית של שמו של קינג, ובארץ היה במסדר של שנות החמישים מי שהתקשה לקבל בית ספר על שם דמות ייצוגית מהפלמ"ח, או למצער כך סברו יוצאי הפלמ"ח. נקודת דמיון זו מתחזקת משום שבשני המקרים הדמות מאפשרת היווצרות של תכנית חינוכית הקשורה בה. זה בוודאי נכון באשר לקינג, אך במידה רבה גם בנוגע לאהרן שמי, שהיטיב לייצג מורשת של ציר. כאמור, ההבדלים בין שתי הדמויות גדולים; קינג ממשיך להתסיס את המחשבה האמריקנית ואת הזיכרון האמריקני עד היום, בעוד שמי, שנפל כה צעיר, כמעט שאיננו מוכר,⁵² אבל משהו בתהליכי התגובה לשם שהוענק בולט. גם אהרן שמי לא נקלט בקלות, ובסופו של דבר עם שינוי המבנה החברתי של בית שמש, נעלם השם.

בשולי הדברים ברצוננו להצביע על צד משמעותי ומעניין בייחוס בית הספר לאהרן שמי. ברור שמרטין לותר קינג הפך לסמל מופשט בעבור אמריקנים, סמל ל'מאבק על'.

51. הנצחה רדודה. מעוז עזריהו אימץ את המונחים השאולים מעולם החשמל: "הבחנה יסודית היא בין 'רשתות של תקשורת חברתית' הפועלות ב'מתח גבוה' בתפקודם כתמסורת של מסרים אידיאולוגיים ושל המשמעות המקודדות בהן, ובין כאלה הפועלות ב'מתח נמוך'. המונח 'מתח גבוה' מכוון למידה גבוהה יחסית של קשב למסרים המועברים ברשתות אלה. הכוונה לרשתות התקשורת הנוצרות בעת טקסים ציבוריים, שהם אירועים מורכבים, רוויים במסרים סמליים ושיש להם היבט פולחני ברור. מבחינתו של המשתתף מדובר בחוויה חגיגית השונה במובהק מהתנסויות יום-יומיות. המונח 'מתח נמוך' עוסק ברשתות תקשורת חברתית שמתפקדות בדרגה נמוכה יחסית של קשב למסרים האידיאולוגיים-פוליטיים המועברים דרכן. רשתות מסוג זה מופעלות על ידי שטרות כסף [...] ובולי דואר שהם אמצעי תשלום רשמיים המשמשים מנגנון לתמסורת של ייצוגים סמליים של הסדר הפוליטי" (עזריהו, על שם, עמ' 17-18).

52. בכל זאת הוא מעורר עניין; ריאיון, ניצה שמי.

גם ג'ימי היה למהות שונה מהאישיות הפרטית העומדת בבסיסו, אבל דווקא בבית הספר שנקרא על שמו בלטה הפרטיות, לג'ימי הייתה אם והייתה אחות, וראו אותן הרבה בבית שמש. היום מדובר על זיכרון של הפרט; מדגישים את זכר הפרט על רקע היותו הוא עצמו בלא קשר לקולקטיב, ולכאורה בתש"ח דיברו בלשון רבים. מבחינה מסוימת דווקא במקרה הכללי כל כך של ג'ימי מודגש ההיבט המשפחתי-פרטי. לסיום נחזור להערה ששורטטה בפתח הדברים. מחקר זה הוא בעצם תיאור מקרה, וגם מקרה זה נתקל בקשיים לא מעטים, משום שבתי ספר, גם אם הם מנציחים את האחרים, אינם נוטים להנציח את עצמם. בסופו של דבר מתחייבת הרחבת שדה המחקר.⁵³

ריאיונות

ריאיון, ארנן: ריאיון עם יהודה ארנן – מאי 2012; ריאיון, בן אליהו: ריאיון עם שלמה בן אליהו – נובמבר 2012; ריאיון, רעננה: ריאיון עם אליהו סלע (רעננה) – נובמבר 2012; ריאיון, ניצה שמי: ריאיון עם ניצה שמי – יוני 2013; ריאיון שמואלי: ריאיון עם אליעזר שמואלי – נובמבר 2013. ריאיון, רדליך: ריאיון טלפוני עם אברהם רדליך.

53. דוגמות להנצחה בשמות בתי ספר: 'דועי קליין' בנתניה; 'אלי כהן' בקריית מלאכי; 'חנה סנש' באור עקיבא; 'ברק יוסלביץ' (גיבור יהודי) בקאטוביץ, פולין; בתי ספר על שם שלום עליכם בבצת ובחולון.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- D. Alderman, *School Names as Cultural Arenas: the Naming of U.S Public School After Martin Luther King Jr, Urban Geography* 23 (2002), pp. 601–626. אלדרמן, שמות
- ע' אלמוג, הצבר – דיוקן, תל אביב תשנ"ז. אלמוג, הצבר
- ארכיון העיר בית שמש, תיק ב"ס על שם שמי, מיכל 334, תיקים: 1-2. ארכיון בית שמש
- ח' גורי, אלבום הפלמ"ח, תל אביב 1959. גורי, אלבום הפלמ"ח
- ר' יזרעאל, "ובדמם הבוקר יעלה: הנצחה בשדה המערכה", אריאל 171-172 (תשס"ו), עמ' 131-133. יזרעאל, ובדמם
- ע' ליטוין (עורך), חיים חפר מספר ומזמר, אור יהודה תשס"ה. ליטוין, חיים חפר
- י' מוסינזון, חסמב"ה או חבורת סוד מוחלט בהחלט, תל אביב תש"י. מוסינזון, חסמב"ה
- ד' מושיוב, על המשלט יושבת עיר, דבר 22 באוקטובר 1963, עמ' 4. מושיוב, על המשלט
- ע' סיון, דור תש"ח: מיתוס, דיוקן וזיכרון, תל אביב 1991. סיון, דור תש"ח
- מ' עזריהו, על שם – היסטוריה ופוליטיקה של שמות רחובות בישראל, ירושלים תשע"ב. עזריהו, על שם
- י' פוגלסון, הכשרת נען; הכשרת נען פלוגה ב' – מחלקה 2 אוגוסט ספטמבר 1945-1947, הוצאה פרטית 2004. פוגלסון, הכשרת נען
- א' קנטור, "בעצמם הם כותבים להם שיר" – עיצוב הזיכרון הקולקטיבי בקיבוץ המאוחד 1948-1979, באר שבע 2007. קנטור, בעצמם
- י' רוזנסון וי' שפנייר, "ירושלים הראל סביב לך" – הנצחת חטיבת הראל בפרוזודור ירושלים ובמרחב יהודה", מחקרי יהודה ושומרון, כב (תשע"ג), עמ' 181-203. רוזנסון ושפנייר, ירושלים
- א' שמיר, לבל יהיו כלא היו – היחידה להנצחת החיל במשרד הביטחון ומיסוד דפוסי הזיכרון הממלכתיים, תל אביב תשס"ד. שמיר, לבל יהיו

